

Molens aan de Molenhorn te Zandeweer

door P. van Dijken

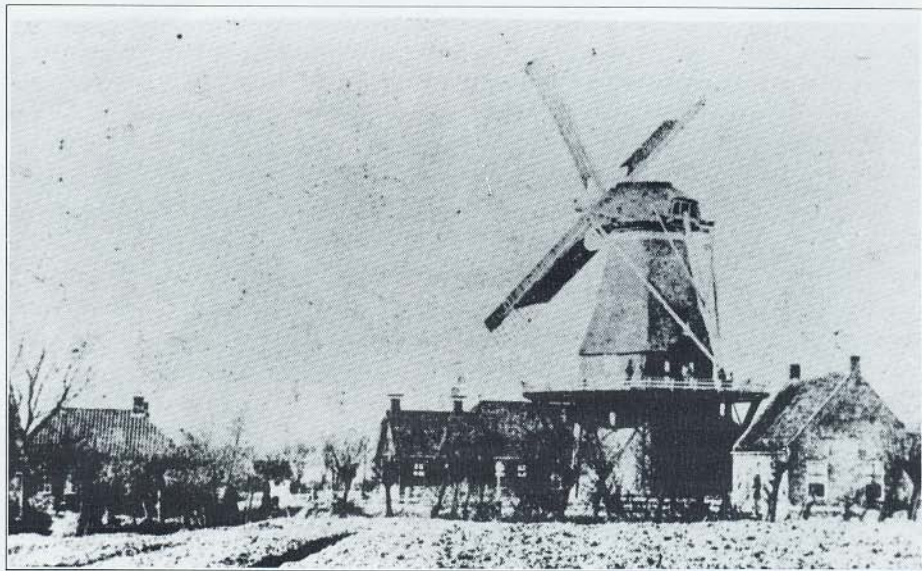
Zandeweer, een kerkdorp met zo'n 625 inwoners in de voormalige gemeente Kantens, per 1 januari gemeente Eemsmond, is vooral bekend om zijn glastuinbouw, z'n dertiende-eeuwse Nederlands Hervormde kerk en z'n onder beschermd dorpsgezicht vallende Hoofdstraat. Tot in het begin van de 19e eeuw sierden tevens twee adellijke borgen de omgeving van het dorp. Tot aan de afbraak in ca. 1805 lag de borg Annema aan de zuidzijde van het dorp, laatstelijk bewoond door het echtpaar Jan Marien en Henderika Johanna van Sijsen. Aan de oostkant van het dorp lag de borg Scheltekema-Nijenstein, welke in 1812 werd gesloopt. Laatste bewoners waren sinds het einde van de 18e eeuw de familie Lewe, sindsdien genoemd Lewe van Nijenstein.

Door de reeds genoemde glastuinbouw werd op 16 februari 1906 de veiling te Zandeweer opgericht, sinds 19 juli 1919 "Ons Belang". In de jaren zeventig werd deze veiling weer opgeheven en heden ten dage is er het dorpshuis 't Klokhoes in gevestigd. Daar het dorp in vroeger jaren net als alle andere moest leven van de landbouw was hier natuurlijk ook een molen te vinden. Deze eerste molen, een standerd-roggemolen en genaamd de Welvaart mocht al in 1628 vanwege de Provinciale Molenresolutie op de belasting van het gemaal blijven staan. Tevens was hij de molen voor het korenmolenressort Zandeweer. Op de kaart van de gebroeders Coenders van 1686 staat deze molen aangegeven en wel ten zuiden van het dorp. Volgens de kroniekschrijver Jacob Vinhuizen uit Middelstum is de molen gesloopt en herbouwd aan de noordzijde van de weg naar Eppenhuisen. Niet bekend is in welk jaar dit gebeurde. Misschien is er ook een nieuwe standerdmolen

gebouwd. Hoe het ook zij, zeker is dat er een standerdmolen heeft gestaan aan de weg naar Eppenhuisen. Dit bewijs levert de sarrieshut welke heden ten dage nog bestaat, hoewel enigszins verbouwd. In 1714 verdween volgens Faber de oude standerdmolen en werd vervangen door een achtkante, riet gedekte grondzeiler, ook een roggemolen, welke in 1809 ook was voorzien van een olieslag, een dubbele functie dus! Hoe dit olieslagwerk werd aangedreven in een grondmolen is mij niet helemaal duidelijk, misschien in een kelder onder de molen of apart in een bijgebouw. Deze molen staat aangegeven op de kaart van Theodorus Beckeringh van 1781. Inrichting van de molen bestond uit twee paar maalstenen en later het olieslag. In 1785 genoemd "reithok met twee paar stenen". In 1809 werd de molen te koop aangeboden met de olieslagerij: "sedert korte jaren nieuw getimmerd". Eigenaren van de molen waren tot 1746: Jacob Jans, in 1777: Luie Arnoldus en echtgenote, in 1785

verkoop der molen door de erfgenamen van Luie Arnoldus aan Cornelis Klaassen Stuivinga en Grietje Berends Wiersum. In 1809 wordt de molen te koop aangeboden door Pieter Derks Mulder en z'n vrouw. Sinds 16 juli 1816 is eigenaar Reinder Cornelis Smit welke de molen nog in hetzelfde jaar doorverkoopt aan Harm Mekkes ter Borg, welke de molen in 1818 laat slopen en vervangen door een zeskante met riet gedekte stellingmolen op stenen onderchtkant met een vlucht van 75 voet. Deze molen werd ingericht als olie- en pelmolen, met als inrichting twee pelstenen en een afzonderlijk aangedreven olieslagerij. Deze molen werd dus niet weer ingericht als korenmolen, voor dit doel werd in hetzelfde jaar zo'n 250 meter noordwestelijker een grondkorenmolen gebouwd, ook aan de noordzijde van de

weg naar Eppenuizen. Dit is de heden ten dage nog bestaande Windlust. Deze molen bezien we later. Onze zeskante molen bleef tot 1832 eigendom van Ter Borg. In dat jaar volgde overdracht aan het echtpaar Jannes Jacobus Holverschoten en Hestera Elisabeth Catharina MacDonald. Aan de naam te zien waren dit geen Groningers maar "import". Sinds vermoedelijk 1843 is P.K. Westerhuis eigenaar en wel tot 1862, waarna R.H. Heemstra de molen overneemt. In 1890 is eigenaar C. Ausema te Uithuizermeeden welke de molen publiek verkoopt op 26 januari 1899 en wel aan J.H. Nanninga te Niebert. De molen wordt vervolgens afgebroken en te Niebert (gemeente Marum) als stellingkorenmolen herbouwd door molenbouwer U. Holman te Stroobos. Hiermee eindigt dan de levens-

Pel- en oliemolen van C. Auxma Pzn. Anno 1818. Gesloopt in 1899 en verplaatst naar Niebert. (foto collectie P. van Dijken. Deze foto dateert ongeveer van 1890)

loop van de molen te Zandeweer, die volgens B. van der Veen Czn. op 't laatst nog met zelfzwichting was uitgerust. Nu terug naar de molen Windlust welke eveneens in 1818 werd gebouwd en wel als korenmolen. Grote bouwactiviteiten aan de weg naar Eppenuizen in dat jaar. Klaas Jochems de Haan liet deze molen bouwen als grondzeilerkorenmolen, vermoedelijk omdat op de aloude molenplaats bij de sarrieshut een olie- en pelmolen werd gebouwd. Volgens een opgave uit 1831 waren in de molen twee koppels maalstenen en was de vlucht 62 voet. Een kleine molen, doch sterk gebouwd. Na de Haan werd in 1857 Wicher Klaasen van Dingen eigenaar en na zijn overlijden zijn weduwe. Nog onder weduwe van Dingen wederom bouwactiviteiten. Vermoedelijk tengevolge van huizen-

bouw aan de Molen horn kreeg onze grondkorenmolen last van windbelemmering en zodoende werd de molen in 1886 verhoogd met een ca. 5 meter hoog stenen onderachtkant tot een stellingmolen waardoor de windvang weer veilig was gesteld. Het omvangrijke karwei werd geklaard door dorpsstimmerman Schoo welke later naar Amerika is geëmigreerd. Schoo gebruikte voor de zolders welke extra gelegd werden ronde onderslagbalken vermoedelijk afkomstig van de afbraak van een boerenschuur of iets dergelijks. Dit om de kosten te drukken. Bij een nieuw als stellingmolen gebouwde molen zijn deze balken immers altijd rechthoekig van vorm. Ook het interieur onderging een grondige wijziging. Van de twee aanwezige koppels maalstenen verdween één en de molen werd tevens

Koren- en pelmolen Windlust te Zandeweer. In 1818 als grondzeiler gebouwd en in 1886 verhoogd. (foto 1972, collectie P. van Dijken)

ingericht als pelmolen met twee pelstenen, een zeverij en waaijer. De vlucht werd na verhoging 67 voet. Bovenstaande feiten roepen de gedachte op dat onze dorpsstimmerman wel hulp moet hebben gehad van een molenbouwer. Weduwe van Dingen verkocht de molen in 1900 aan de heer Baersma, later was zijn ongehuwde zoon Hendrik de eigenaar. Hendrik Baersma welke op latere leeftijd huwde stond bekend om zijn grote netheid. Zijn werk in de molen deed hij op pantoffels, in zijn zak altijd een kleine hand vejer bij de hand. Lege zakken werden nadat ze in het kaar waren leeggestort naar beneden gedragen in plaats van door het trappgat naar beneden gegooid. Dit om stuiven te voorkomen. In 1945 werden door Baersma de beide pelstenen verwijderd, doch de verdere onderdelen zoals spillen enz. bleven waar ze waren. Zodoende bleef voor het aanzien het interieur in authentieke staat. De dustgroep bevat dus nog beide doodbedden en kuipen. Ook de bolspillen en zelfs één schootemmer en het blikblok zijn nog aanwezig. Tevens behoort tot de inrichting nog een lijnzaadpletter aangedreven d.m.v. een touw wat om een touwschijf onder de kruisarmen van het takrad draait. Sinds ca. 1984 tevens een haverpletter aangedreven door een riem via riemschijf en tussenas op de luibonkelaar. Baersma biedt de molen te koop aan in De Molenaar van 4 juli 1956 als een goed onderhouden windkorenmolen, met woonhuis en grote tuin. In december 1956 worden molen, molenaarshuis en grond voor f 8.000,- gekocht door de

toenmalige gemeente Kantens. De molen wordt in het begin nog wel onderhouden door de gemeente want in 1959 gaan de twee oude tweedehands houten roeden welke in 1946 waren gestoken en afkomstig waren van de molen van Steenberg te Ten Post eruit om in 1961 te worden vervangen door twee nieuwe Bremer-roeden. Kosten f 7693,-. Bijzonder is dat deze molen nooit zelfzwichting of wiekverbetering heeft gehad. In 1967 werd voor f 600,- door molenmaker Schuitema de kap weer dichtgemaakt. Het verval is dan reeds begonnen. In 1974 verkeert de molen in zwaar verval, met name de kap, staartwerk en stelling. Inkader R.C.O.W. begint de fa. Dunning met de restauratie met het afnemen van de kap in het voorjaar van 1975. Deze wordt geheel vernieuwd op de grond voor de molen. Ook wordt de stelling vernieuwd en het staartwerk. Het achtkant valt mee, alleen beide westelijke achtkantstijlen worden van onderen aangelast en één stel nieuwe kruisen. In de zomer van 1975 worden kap en achtkant voorzien van nieuw riet door de fa. Kleinjan te Den Ham (Ov). Na deze werkzaamheden worden de kap en staartwerk alsmede de oude nog bruikbare roeden weer herplaatst, waarna het binnenwerk wordt aangepakt. Vernieuwd worden hier de kap-, steen- en pelzoldervloer en de ombouw van het koppel maalstenen. De muren van het onderachtkant worden nieuw gestucadoord. De oplevering vindt plaats op 17 maart 1976. Kosten incl. verf- en teerwerk ca. f 130.000,-. Zaterdag 14 augustus 1976 is dan de grote dag voor Zandweer. Met een

waar dorpsfeest wordt de molen officieel weer in bedrijf gesteld. Het is prachtig weer met een vrij krachtige noordoostenwind als in de middag tegen drie uur met muziekvereniging De Bazuin voorop de genodigden bij de molen aankomen op een oude boerenwagen, getrokken door twee paarden. Volgens trekt de toenmalige Gedeputeerde Halbert Kuipers de vang los. Als molenaar is aangesteld de heer M. de Jonge uit Middelstum, die vroeger al op diverse molens heeft gewerkt. Deze voert het beheer op de molen tot het najaar van 1980 en vertrekt dan naar De Grote Geert te Kantens welke in dat jaar gereed is gekomen na restauratie. Zandweer zit nu zonder molenaar. Aan de molen zelf werden in 1981 herstellingen aan het gaande werk uitgevoerd, o.a. een nieuwe gang

kammen in het bovenwiel. Op 14 april 1981 treedt als nieuwe molenaar aan Reinder Tuitman uit Usquert, welke in mei 1984 naar de Eva te Usquert vertrekt welke ook is gerestaureerd. Nog in hetzelfde jaar treedt Wim Huizinga eveneens uit Usquert aan als molenaar. In 1984 worden door de fa. Dunning lekkages boven de askop aan de kap hersteld. Bij inspectie blijkt dat de buitenroede niet zo erg goed meer is. Na het nodige overleg met de diverse instanties wordt op 18 juni 1986 door de fa. Dunning een nieuwe (nr. 230) buitenroede gestoken en de binnenroede krijgt nieuwe kluffen en voorzomen. Blijkbaar heeft deze roede meer geleden van de stilstand in de jaren zestig en zeventig dan aanvankelijk werd gedacht. Na de heer Huizinga welke inmiddels ook naar Usquert is vertrokken treedt

Een recente foto van koren- en pelmolen Windlust te Zandweer (foto: d.d. 28 september 1993, P. van Dijken)

Ronald Brons als molenaar op. In mei 1989 krijgt de molen een schilderbeurt door de fa. Dunning en in 1990 wordt het hekwerk van een roede hersteld na stormschade t.g.v. de orkaan van 25 januari in dat jaar. Inmiddels is per 1 januari 1990 de molen overgegaan naar de nieuw gevormde gemeente Eemsmond. Deze is ontstaan door samenvoeging van de gemeenten Kantens, Warffum, Usquert en Hefshuizen. In maart 1993 geeft Ronald Brons te kennen te willen stoppen met het molenaarsschap. Piet van Dijken te Uithuizermeeden geeft aan de molen te willen overnemen. Na overleg met de gemeente wordt van Dijken per 1 mei

1993 officieel de nieuwe molenaar. Op dat moment verkeert de molen in een prima staat van onderhoud al moeten wel kleine dingen gedaan worden, doch veel kan in eigen beheer worden gedaan. Ook wordt er weer op bescheiden wijze volkorenmeel gemalen voor de verkoop aan toeristen. In het najaar 1993 worden door de fa. Dunning weer diverse herstellingen uitgevoerd inkader van het jaarlijks onderhoud. Al met al is het een bijzonder knus en authentiek molentje dat zich van z'n beste kant laat zien qua bediening. Een bezoek is dan ook zeer aan te bevelen.